

Л. М. Білозерська

Ангел наш добрий –
мати Софія

0+

Любов Михайлівна Білозерська

Ангел наш добрий

– Мати Софія

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=63764951

SelfPub; 2021

Аннотація

Той, хто візьме до рук оцю книжку, прочитає її неодмінно. Тут немає сюжетних хитросплетінь та особливих претензій на художні відкриття, але є те, без чого не буває більш-менш значущого прозового твору. Тут є доля людини...

Содержание

Євангеліє від Любові	6
Ангел наш добрий – мати Софія	8
Кінець ознакомительного фрагмента.	42

Любов Білозерська Ангел наш добрий – Мати Софія

Л. М. Білозерська

Ангел наш добрий – мати Софія

Умань

ВПЦ ««Візаві»»

2016

УДК 821.161.2

ББК 84(4Укр)6

Б61

Білозерська Л. М.

Б61 Ангел наш добрий – мати Софія / Л. М. Білозерська. –

Умань. –

Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2016. – 112 с.

Той, хто візьме до рук оцю книжку, прочитає її неодмінно. Тут немає сюжетних хитросплетінь та особливих претензій на художні відкриття, але є те, без чого не буває більш-менш значущого прозового твору. Тут є доля людини...

УДК 821.161.2

ББК 84(4Укр)6

© Білозерська Л. М., 2016

Євангеліє від Любові

Той, хто візьме до рук оцю книжку, прочитає її неодмінно. Тут немає сюжетних хитросплетінь та особливих претензій на художні відкриття, але є те, без чого не буває більш-менш значущого прозового твору. Тут є доля людини.

Любов Білозерська поставила перед собою просту, та вочевидь сокровенну мету – описати історію свого роду на тлі тих драматичних подій, які пережила Україна впродовж останнього сторіччя. Війни, голод, розруха, злидні, постійна боротьба за існування, за святе право жити на своїй землі. Жити навіть не в розкоші, не в якомусь особливому достатку, а в тяжкій щоденній праці, вимолоючи у Господа лише «хліб наш насущний».

В центрі оповіді – образ Матері Софії, що уособлює найсвітліші риси української жінки. І то не лише такі традиційні чесноти, як щедрість, доброта, щирість, а навіть жертовна готовність на злочин (не обумовлений Божими заповідями) заради дітей, заради родинного блага. Та чи можна назвати злочином вчинок, який умотивований найкращими намірами, але не вкладається в закони злочинної влади? Чи можливий злочин ангела супроти диявола? Я не буду тут інтригувати читача цією кримінальною, а в чомусь і веселою історією (він оцінить її сам), але віддам належне авторці в тому, що вона не малює своїх персонажів лише світлими барвами. Не

приховує того, про що можна було б і змовчати, аби, боронь Боже, не кинути тінь на людину, яку вона прирівняла до ангела. Адже людська натура цікава не лише своїми достоїнствами, але й нелукавими вадами, слабінками, які урівноважують її непросту природу. І тому герої цієї повісті живі, правдиві, багато в чому нами впізнавані. Вони нагадають нам (іноді до щему у серці) і наших матерів та бабусь, батьків і дідів, усіх отих дядьків і тіток, що прожили, здавалося б, непримітне життя, а проте саме вони творили те, що називається «буттям українського народу».

А історія будь-якого народу – це, окрім усього, сукупність доль і життєписів його окремих людей. Тому я й сприймаю цю повість як частку нашої вітчизняної історії, висповідану щирим і люблячим серцем. Своєрідне Євангеліє про найдорожче. Від Любові Білозерської. *Василь Шкляр*

Ангел наш добрий – мати Софія

Минули, слава Богу, роки безвір'я і невігластва.

Радіють віряни, що почали відкриватися храми, і в сусідніх селах уже правлять священники служби.

А в Стецівці церкву, на той час, ще не побудували.

Отож зі своєю ровесницею іде мама Софія аж через два села у Скаливатку до храму Божого святого. Повертається щаслива, помолоділа, усміхнена; і внучатам, і правнучатам із вузлика дістає проскурку.

–

Їжте, дітки, набирайтеся сили, хто перший з'їсть, той швидше і підросте.

–

А вона чомусь не дуже солодка, – котресь із діток обізветься.

–

Такою і повинна бути освячена проскурка, через неї вам Господь пошле здоров'я.

А пізніше відкрилася церква і в Юрківці, стало ближче ходити Софії із подругою Василюю.

Бувало, хто совісний, зглянеться на них та й підвезе, а ні, то так кілометри й долають пішки, не ображаючись, не ремствуючи...

По-справжньому була щасливою, коли звели храм у Сте-

цівці. Не минала жодного свята, аби не піти та не помолитися за здоров'я дітей, онуків і правнуків.

Ставила свічечки за убитих голодом і війною, за померлих рідних...

Шанувала церковні свята і синів, і дочок своїх навчила. Так і снується міцна ниточка віри від матері до молодого покоління.

У хаті завжди звучала невмируща колядка, щедрівка, яку чистими і дзвінкими голосами виводили із забуття її діти і онуки. А мама така була задоволена, сонячно сяяла своєю незабутньою ніжною усмішкою... «Слава Тобі, Боже, дав людям празник», – говорила радісно.

А скільки хліба спекла за своє життя непосидюча ненька! Її руки не стомлювалися ніколи учиняти хліб, бігати від якоїсь турботи до тіста, навідуючись аби не «бігало» по хаті.

Потім приступала топити піч – це для неї тепер було «за іграшку», як вона любила казати, не соломою ж, як колись давним-давно топили.

Дрова сухі, хороші; весело танцює вогонь; чатуючи його, черінь уже рада прийняти високі розкішні хлібини.

Любила щоразу заглядати до печі: чи добре вже нагоріло, чи готова вона взяти вироблене диво. Перехрестить тричі челюсті печі і з благоговінням садить хліб, дбає, аби зарум'янився і аж тоді закриває затулкою. Хай печеться!

Швидко піде неймовірно солодкий дух по хаті, якому стає тісно в ній, і він уже заповнив навіть усе подвір'я. І всі сусіди

чують і знають, що в Софії печеться хліб і пиріжки.

Витягне потім їх із печі ненька і милується, кличе внучат, дає по теплому пиріжку з лагідною усмішкою.

Буває, й зітхне важко, мабуть, пригадається той хліб годного страшного року й гіркі свої дитячі сльози...

* * *

Софійка народилася лютої зими 1919 року в сім'ї Андрія Васильовича та Олександри Харитонівни Волосенків, була першою і бажаною дитиною, за нею через два роки з'явився на світ брат Павло. Жили на хуторі недалеко села. Скільки себе пам'ятає, вона завжди любила співучу річку Шполку, яка ділила своєю течією село на дві рівні частини, і кожна по-своєму була красива: на берегах аж до неба підіймалися косаті верби, росло-розкошувало запашне зелене сіно, яке лоскотало босі ноги дітвори, що влітку висипала по обидва береги, тоді аж виляски ішли по хвилях, які здіймали умілі і не зовсім умілі плавці.

Змалечку разом із сусідськими дітьми (а їх було аж семеро) хлюпались в ніжному літеплі ласкавої Шполки.

Ані тато, ані мама не заперечували, коли дівчинка бігла до річки купатися, а за нею навздогін чулася лише засторога:

—
Не йди, доню, на глибоке, ти ще маленька!

—
Добре, я при березі купатимуся!

Літнє сонечко, яскраве і гаряче, pestило сільську дітво-

ру, і вона зростала в обіймах спокійної Шполки, яка завжди несла замріяно свої води кудись далеко-далеко.

В одній місцині річка геть звужувалася, і діти з однієї частини села майже щоднини сходилися з хутірськими ровесниками. Тоді ставало ще веселіше на берегах сивої Шполки.

І вона раділа, обгортала хвилечками ще ласкавіше дітей, бо, власне, для цього і несла свої води через це село, обзивалася своїм тихим гомоном до людей, голубила їхніх діток, аби зростали здоровими і щасливими.

А ще дівчинка завжди дуже чекала великих свят, шанованих у родині: Великодня, Різдва Христового, святих Миколая та Андрія.

Тоді батько Андрій запрягав коня, садив малу доньку на віз, вимощений сіном, і вони разом з дружиною Олександрю їхали до церкви, яка стояла на іншій частині села, через річку.

Отоді для Софійки була радість! Вона їхатиме по довгій-довгій дорозі, а тоді ще греблею і по дерев'яному величезному мосту, а потім іще греблею, майже до самої церкви.

А храм сятиме веселими вогнями, а біля церкви вже стільки возів стоїть, а людей-людей, що й не злічити!

І всі такі веселі і щасливі, вітають одне одного:

—

Будьте здорові з Празником!

—

І ви будьте здорові!

Батюшка після служби в храмі обходив з мирянами навколо церкви, а з ними і мала Софійка, міцно тримаючись за мамину святешну спідницю. А тоді було для дівчинки та й, мабуть, і для всіх дорослих справжнє щастя – освячення цілющою водою. Усі навколо гомоніли і сміялися, а дівчора аж плескала у долоньки, ловлячи такі ждані краплини від самого доброго Бога. Бо так казали у родині, та й, справді, хоч це було і лютого морозу на Різдво чи на Водохреща, ніхто з дітей ніколи не захворів на простуду. А батюшка кропив щедро-прещедро, бажаючи усім здоров'я.

А яким чудовим був ранок розговіння, коли родина після служби поверталася додому і сідала за святковий стіл!

І чого на ньому тільки не було: і рум'янющі калачі, і пиріжки, і печені домашні ковбаси, і тушена в печі картопля, і капуста, а ще холодець з хроном!

Софійка статечно, як і дорослі, всідалася за стіл, проказувала

Отченаш і після того, як тато брав у ложку кутю з узваром, й сама обідала, щаслива і радісна, бо сьогодні хрещена мати Ївга біля церкви сказала, що дівчинка гарно піросла з того часу, як вона її бачила:

–

Мабуть, ростеш слухняною в батька-матері? – спитала тітка.

–

Аякже, усе слухаю, що мені наказують і допомагаю їм, –

відповіла.

—

Павлика заколиую, як мамі ніколи. Або співаю йому, або казку розказую, аж поки не засне.

—

То ти вже така розумниця і мамина помічниця, — похвалила ще раз тітонька.

А в Софійки наче вирости крила від гарних слів, і вона за празниковим столом сказала тихенько мамі: «Я завжди-завжди вам допомагатиму».

Матуся ніжно пригортала до себе донечку, таку розумницю.

Сама невеличка, а береться Павлика і колисати, і годувати, як десь, буває, мамі ніколи.

—

Ох, ти ж моя помічниця дорога. Що б я без тебе робила з малою дитиною: треба ж і коло корівчини поратись, і на городі лад давати.

—

Я вже школярка. Піду в перший клас, а вчителька питає, чи слухаюся вас, чи допомагаю глядіти братика, — відповіла донечка.

Та й Павлик любив сестричку: перше слово, яке навчився говорити, було «Ня-ня».

* * *

Зростали щасливі дітки, купаючись у родинній любові.

Завжди ласкава, привітна і добра ненька Олександра, і хоч гарячкуватий характером, але роботящий і турботливий, тато Андрій. Вони обоє були постійно в роботі, клопотах про дітей, щоб їм не гірше жилося, як іншим. Хоча не мали багатства великого, але завжди велася худоба: і коні, і корівчина, і поросята.

Було коло чого ходити-поратися, і діти завжди мали вдосталь хліба і до хліба. Лише взимку мама Саша (так на неї звикли казати сусіди) відпочивала за вишиванням та за прядкою (Волосенки завжди сіяли коноплі, вимочували в річці, сушили, били на бительні, пряли і мали виткане на домашньому верстаті полотно і собі, і дітям на сорочки).

Час летить безупинно – підростали на радість батьків діти: Софійка вже й школярка, старається у школі, вчителька не нахвалиться ученицею. А вона, навчившись читати сама, вже з братиком займається, казочки читає, букви показує.

Наполеглива і вимоглива старша сестра: ще до школи навчила Павлика читати, приносила йому книжечки з бібліотеки шкільної, хоча, правду кажучи, хлопчик не дуже захоплювався цим заняттям.

Він більше біля річки любив бувати: малою хваточкою при березі мульги наловити, раків надерти, якихось комах принести до хати. А одного разу прийшов з повною пазухою і до Софійки: «А йди подивися, що я тобі приніс! Такі вони хорошенькі!» І висипав жаб і жабенят на долівку, які зразу розповзлися повсюди... Сестра з переляку вибігла надвір.

Було роботи і матері, коли прийшла з поля – виловлювала те добро, сварила хлопця.

А йому що, – сміється собі: «І чого їх боятися? Вони такі гарненькі, м'якенькі, тільки трохи холодні. І зовсім не кусаються».

* * *

Гарні в селі зимові вечори! Снігу намете по коліна, батькові є робота: прокидати стежки до повіток, навколо хати, до воріт і за ворітьми. Це вже для сусідів і близьких родичів, які мало не щовечора приходять, як тільки-но впораються по господарству.

Довгі-предовгі ці вечори, а які ждані і веселі для дітвори!

Шурхотять прядки сусідки, дядини, двоюрідної сестри, літає, розкрилившись на всю хату, пісня, а за нею друга, а потім і ще й ще.

Підтягують дужі чоловічі голоси: дядьки, впоравшись, як і батько, несуть до хати мороз, обтрушуються від снігу, всідаються біля печі на оберемки пахучої соломи, які з раннього вечора приніс Андрій (щоб нагрілася і не була такою зимною)

Як же радісно і гарно чути, як дзвенить і переливається над усіма голосами сріблом високий чистий голос мами Олександрі!

Софійка з Павлом, вмостившись на печі, і собі тихенько підтягують, бо вже всі пісні добре знають і колядки теж.

І хоч у школі вчителі кажуть, що Бога немає і учням не

можна колядувати, діти Волосенків дуже ждуть Різдва, щоб побігати по хутору, поколядувати, а потім і попосипати.

–

Яка ж шкода від того, що вони занесуть калача хрещеним батькам? Або заколядують? – не розуміють діти. – Різдвяні пісні ж такі гарні, що як на крилах підносять, коли їх чуєш або співаєш.

–

Бога, діти, немає, – сказала якимось знову учням учителька. – І щоб ніхто із вас більше не бігав щедрувати і колядувати, бо поведу до директора. Релігія – опіум для народу.

–

Бога немає!? Як таке може бути, адже і тато, і мама, і дідусь, і бабуся та й всі

рідні моляться та надіються на нього. Не тільки Софійку але й більшість однокласників вразили такі слова вчительки. Вона ж для них найбільший авторитет. Їхні маленькі серця не хотіли змиритися з тим, що у них відбирають наймилосерднішого Бога та наймилі

ше свято – Колядку. Мудра матуся увечері розповіла дитині про те, що не завжди треба говорити те, що думаєш. Може, вчителька й сама вірить у Бога, але мусить забороняти дітям ходити колядувати, бо так потрібно керівництву району, держави. І не все, що гов

ориться вдома, можна переказувати чужим людям та друзям: «Своя хата – покришка». Надалі вже ніхто з діток у

школі не торкався теми Бога, розкуркулення та деяких інших, щоб не нашкодити родині.

* * *

Білан Харитін, Софіїн дідусь, побудувався на хуторі неподалік від дочок Ївги і Олександри, а дочка Настя вийшла заміж у сусіднє село – Чичиркозівку, за вдівця з п'ятьма дітьми. – «І рідна мати не побивається, буває, так за дітьми, як ця мачуха», – говорили люди.

Син Гнат збудував гарну хату на центральній вулиці села. Жили усі діти заможнo, бо не цуралися важкої праці, біля землі ходили, як і належить хліборобам.

Із ним та з дочками й зятьми трудилися на своєму – таки полі, а його було не багато – не мало: на Галечому 15 десятин та ще 5 лісу від Калниболот.

Мав завжди 2-3 пари коней, за якими їздив аж у сусідні губернії. Вибирив найкращі породи, і коли з'являвся в селі, то інші господарі із захватом, а хто із заздрістю дивились на Харитонових коней.

Ще був вправним пасічником і захопив цим заняттям родину, часто й управителі панського маєтку запрошували подивитись до бджолиних сімей.

І в селі майже всі шанували Харитона за те, що міцним був господарем і дітей своїх навчив любити землю і працювати на ній.

Тішився внучатами, які підростали у великій родині.

—

А що, Маріє, давай поставлю нову хату: он скільки в нас уже внуків, як поприходять – поз'їжджаються усі, то й місця в хаті малувато, – якимось поділився думками з дружиною.

—

Чому ж і ні? Рід наш розпросторюється, слава Богу. Гарно зібратися усім разом за одним столом, – підтримала. – Не все ж тільки працювати, не покладаючи рук.

—

А ще покриємо ми хату не солом'яними сніпками, а залізом. Я вже й придивився і прицінівся, і трохи сторгувався з одним продавцем із Звенигородки.

Марія усміхнулася: питає поради, а сам уже все вирішив. Отакий у неї Харитін: до роботи завзятуший і такими ж є і їхні діти, хвалити Бога!

За літо й осінь уже стояла їхня гарна, висока і велика хата, виблискуючи під сонцем залізним дахом.

А тут, як грім з неба, вдарила революція. І пани та їх управителі виїхали з села, нашвидкуруч розпродавши своє майно.

Частина селян кинулась грабувати та розбирати маєток і все з нього тягнути по своїх хатах.

Тепер мало не щодня в селі гули бджолиним вуликом сходки.

—

Забрати в хазяїв землю! – лунало. – Досить уже, нажили-

ся!

—

Поздирати блискучі покрівлі, щоб в очі не різало нам, бідноті! – гуло на сходці.

—

Зараз же і ходімо!

І розлючений, підбурений ненавистю, жадаючий наживи, натовп кинувся робити самосуд.

Дзвеніло на Харитоновій хаті сполохане залізо, падаючи з покрівлі на землю. Його зразу ж розтягували, хто куди міг, на свої дворища.

Заливалася слізьми злякана Марія з настраханими дочками Олександрою та Ївгою, які, почувши про те, що роблять активісти, прибігли з малими дітьми на руках.

А Харитін? На що був твердохарактерний чоловік, знепритомнів і так лежав, не в змозі підвестися на ноги, тільки тяжко стогнав.

—

А може, тебе зразу в труну покласти? Бачите, живе, як вареник у маслі, а труни он які приготував собі і жінці!

—

Ой, води бідному дайте, – глумилися весело над ним ті, що зовсім ще недавно бігали до нього за всім на світі: і за пшеницею, і за кіньми, і по гроші, і за іншими найдрібнішими позичками: по сіль, по вогонь із печі.

Розтягли, розірвали покрівлю свої ж таки люди, що рап-

том перекинулися у хижих і лютих звірів. Добре хоч труни не порозбивали, бо й справді, як чоловікові тепер стягнути-ся на них?

—

Не побивайтеся так, тату, не в одного вас вчинили такий розбій. У людей на Зарічній забрали і всю худобу, яка була в дворі, — умовляла Олександра.

—

А мій Оксень каже, що треба вступати до того СОЗу, бо не дадуть дихати ще й зашлють туди, звідки й вороття не буде, — обізвалася дочка Ївга.

Насилу трохи піддужчав Харитін і взявся до роботи: полагодив верх на хаті, укритв її солом'яними сніпками, щоб більше не муляла залізом очі ласим на чуже добро.

Хіба ж він винен, що над усе любив працю і до неї змалечку й дітей своїх привчив?

Наче підмінили чоловіка після того: став нездужати все частіше, танув на очах, як той віск на вогні.

—

Готовся на висилку, куркульська личино, — якось прошипів п'яниця — сусід. — У Сибіру хазяйнуватимеш. Там тепер таких, як ти, ого скільки! А твоя земелька і ліс уже народне добро!

—

І справді, тату, напишіть заяву до СОЗу, — радила Ївга. — Немає виходу, бо зашлють туди, звідки не повертаються жи-

вими.

Мій Оксень думав-думав, журився-журився та й написав заяву. Тепер ми старці в колективі, будь він проклятий! Землю, коні, реманент – все забрали, як і у вас. То хоч висилкою не лякають.

–

Ні! – твердо відповів Харитін і зайшовся кашлем.

Хвороба його мучила після того, як під дощем вшивав сніпками хату, щоб стеля не намокла і не впала.

Розсильні прибігали до Волосенків, викликали у контору.

–

Не піде він, зліг, – казала Марія. Вона журилася, бо бачила, що життя чоловіка по краплині стікає, і дні вже його лічені. І ніщо йому не допомагає: ані натирання, ані відвари з трав, які знала ще від своєї матері і баби.

Він відходив з життя, яке так любив, більше не згадував ані про худобу, ані про землю, ані про ліс, яким віддавав свою силу, терпіння, надії.

Поховали діти його на сільському цвинтарі, гірко оплакавши, відчуваючи, що на них і на село впало каменем велике нещастя, якого вже не позбутися ніколи.

Тепер їх усіх насильно записали до колгоспу і щодня гонили на роботу.

Не могла пережити лиха і мати Марія, стала хворіти, а потім і злягла.

Олександра кожен ранок посилала дочку Софію навідати

бабусю, віднести їй щось поїсти.

Одного разу дитина прибігла налякана:

–

Бабуся мені не відчинили. Я гукала і в вікна стукала.

Полетіла Олександра до неньки, та вже було пізно.

Стали лаштувати похорон. Приготували бідненький обід:
борщ, кашу, узвар.

Поховали матір біля батька.

–

Недовго й виглядали, тату, нашу матусю, – голосили доньки. – Вибралася від нас та й буде тепер уже навіки з вами. А нам же, як тепер жити?

Поверталися на хутір, ведучи з собою важку журбу.

–

Заходьте, пообідаємо за померлих, – кликали дочки рідню.

Прийшли до хати, а там: ой, лишенько, стоїть на порозі нова хазяйка – комнезамівка:

–

А чого вам тут треба? Що забули? Я тепер тут житиму!

–

То віддай хоча б нам обід, після похорону трудящих годиться погодувати, – просили дочки.

–

Забирайтеся геть! Кому сказала?! Я – активістка, мені положена куркульська хата! – горлала люто, змінившись до нев-

пізнання.

А скільки років прибігали на позички з чоловіком – п'яницею!

Такого похорону без поминального обіду і молитви не те що село, а мабуть, і світ не знав.

Й така доля спіткала більшість господарів того часу: невелика кількість комнезамівців за допомогою продзагонів та червоного війська захопили владу над трударями. Експропрійоване – награбоване майно активісти без жодного докору хворого сумління надягали на себе та на свою рідню, решта награбованого виставлялося на торги – гроші здебільшого пропивалися. Місцеві нероби, п'яниці, ледацюги та волоцюги, які отримали револьвери, гвинтівки та шкірянки «з самого району», здобули мандат на беззаконня, грабунок, вбивства односельців, єдиною провинною яких було те, що мали трошки кращі статки. Ходили майже завжди п'яні комнезамівці в чужому одязі, жили в чужих хатах, їли хліб пограбованих ними безправних селян-трударів.

* * *

Софіїн батько Андрій і його брат працювали на залізниці, на станції й жили, бо треба було зустрічати й проважати потяги, що зупинялися тут-таки в Стецівці. Чоловік тримав пару коней, часто заробляв додатково тим, що відвозив прибулих пасажирів у Княжу, Чичиркозівку, Юрківку та в інші сусідні села. Тим часом збудував собі недалеко від станції на

хуторі хату.

А коли колективізація була в самому розпалі Андрія несподівано заарештували за ухиляння від вступу в колгосп та утримували в Звенигородській в'язниці.

Священик Петро, який перебрався з Києва до свого брата Оксеня, сестри Ївги чоловіка, порадив Олександрі, як можна врятувати Андрія від заслання, а може й від смерті. Склав прохання-листа до Звенигородського тюремного начальства, у якому йшлося про те, що Андрій Волосенко не ухилявся від вступу до колективного господарства, а навпаки хотів до нього, проте на станції не було кому працювати і не знаходилося заміни, а пару коней він добровільно здасть у спільне товариство, як тільки хтось прийме його обов'язки на станції. Хуторяни засвідчили про це своїми підписами, які зібрала Олександра, заходячи в кожну хату зі слізьми та проханням.

Пішки добралася у Звенигородку. Вирушила уночі, щоб до ранку дійти до тюрми. Добилася до самого начальника, уперто чекала і просила вартових, щоб дозволили віддати листа особисто йому в руки.

Він з'явився десь уже після обіду. Олександра слізно благала, аби взяв цього листа до уваги. Здивований наполегливістю жінки, начальник все ж таки прочитав його, глянув на підписи:

—

Ти знаєш, жінко, що хто сюди потрапляє, тому один шлях

– на Соловки.

Але ці підписи односельців... Хто тебе напоумив зібрати їх?

–

Сама, – сказала упевнено.

–

Знать, розумна вдалася, нічого не скажеш.

У його голосі бриніла недовіра.

Він пішов, кинувши на останок:

–

Не стовбич тут. Іди, звідки прийшла.

Уже пізнім вечором добралася на хутір. Діти обоє, і Софійка, і Павлик поприпадали до мами. А вона вже дала волю сльозам. Вони лилися і лилися рікою, і не було їм спину.

–

За що? Чому? Що він не так зробив? Чому від роботи відірвали і від сім'ї батька? Який з нього ворог? Як тут не вб'ють, то пропаде в далекому Сибіру, а діти сиротами зостануться.

А через день Андрій став на порозі рідної хати, змарнілий, аж чорний.

Діти зраділи, листочками тулилися до тата.

–

Слава Богу, минула лиха година. Тепер нам одна дорога – до цього Созу, щоб він був їм запався. Коней забрали, однак уже не будеш хазяйнувати, як раніше, – казав брат Юхим. –

Бачиш, я раніше дотумкав, що й до чого, то хоч не шарпали мене й сім'ю.

Схилив голову на груди Андрій, важку від гірких і пекучих думок, від безнадії:

—

Поле, рідне поле, не обробляти мені більше тебе, нові ха-зії гребуть усе в свої руки. Та чи любитимуть земельку так, як я любив?

Болюча і пекуча сльоза впала на руки вчорашнього господаря.

* * *

Розійшлися Харитонові діти і вся рідня по роботах, хто куди, аби лиш на вислання не потрапити. Олександра і Ївга – на ланку. Андрій – до волів, Василь – на конюшню, Михтід – гній на поле возити грабаркою, Оксень і Гнат – до коней.

Слава Богу, хоч багатодітним сім'ям по корівчині дозволено держати та ще сяке-таке порося.

І за це спасибі: буде дітям на великий празник скромне і ложка молока, яке активісти постановили здавати обов'язково в молочарню, кожному призначивши норму.

Буває, зійдуться коли та й згадують і своє поле, і ліс, і пасіку з музикою трудящих бджіл...

І Волосенки були такими, як ті бджоли, працювали, нікого не зобиджали.

Яке то щастя – вийти в поле, дослухатись до шелесту жита-пшениці, вдихати запашний дух налитого добірним зер-

ном колосу, ждати, коли достигне, щоб вижати і змолотити!

І тепер, коли сходяться, іноді, сусіди на оденки, солома, яку вносить Андрій до хати, нагадає не раз ниву, що розкошує – досягає під лагідним сонцем. Зітхне не раз чоловік та й старається відігнати солодкі спомини, просить жінку:

—

Заводь уже пісню, Сашко (так він любив її називати), а то на душі чогось важко.

*

* *

Проїшли десятиліття... Уже й онуки повиростали, але не забувають діда Андрія і бабусю Олександрю.

—

Бабусю, не чули, як там мій однокласник, як його здоров'я? – всякий раз, тільки-но прибіжить на хутір онучка запитує стареньку про свого однокласника, Сергія, який повернувся з армії інвалідом.

—

Не чула, – бо звикла так казати завжди. Знала ж бо, що дівчина неодмінно побіжить провідати хлопця, що живе сам.

Такою жалісливою вродилася. Та воно й добре, що чутливе серце має...

—

То я збігаю, провідаю, може, йому що з ліків купити треба.

—

То біжи, дитя, – не заперечує ніколи бабуся.

А то якось прибігла вся в сльозах. Видно, що й по дорозі плакала.

–

З Сергієм велика біда. Так опух весь, що й не впізнати.

Руки, обличчя такі, неначе їх хтось накачав і вже почала шкіра тріскатися.

–

Ой, Господи, то що ж робити? – злякалася баба Саша.

–

Я зараз біжу в село і до ФАПУ. Викличу лікарів, нехай його візьмуть у лікарню, може, ще встигнуть урятувати.

В Олександрії по щоках покотилися сльози: жалко хлопця.

Забрали Сергія в лікарню, добре там підлікували, тепер уже ходить, купив мопеда і перші огірочки з городу повів своїй рятівниці, як потім їй хвалилася внучка. А згодом йому й пара знайшлася, слава Богу, із сусіднього села.

Баба Саша ніколи не говорила внукам про те, що хата, у якій живе Сергій, її батьків і город, на якому він любить працювати, також.

–

Навіщо їм знати. Нащо згадувати при хаті його грішницю – бабу, колишню активістку. Вона й так покарана Богом і ще каратиметься не в одному коліні.

А внуки нехай не відають зла ніколи, – розхвилюється ба-

буся. – Не приведи, Господи, пережити те, що пережили ми і наші діти. Сохрани і помилуй нас, грішних!

І спогади, непрохані і страшні, навідають чорним гайворонням на

душу...

*

* *

Софійчині та Павликові батьки працювали в колгоспі, на трудодні їм давали дуже мало і тому родина, як могла, вибивалася із злиднів і нестатків: обробляли город біля хати, держали корівчину, яка їх годувала усіх. Хоч бідно, але якось жили, батьки дбали про освіту дітей, продавали городину та трошки молока, щоб взути – вдягнути дітей до школи.

Гірко працюючи, сім'я, так як і решта односельчан, не змогла виконати план хлібозаготівлі. У селян почалися обшуки, не проминули вони і хати Волосенків. Одного дня прийшли до них «уповноважені» разом із «штурхачами», так називали тих, що гострими прутами тицяли усюди шукаючи сховане. Завзято вишукали в них всі схованки зерна та продовольства: і в лежанці, і під кагелкою на печі, викинувши навіть малого Павла, що грівся, тремтячи з голоду і холоду. Забрали все, що знайшли.

Залишилися Волосенки без зернини хліба, швидко з'їли картоплю, закопану в садку, і навіть лушпайки доїдали з неї, вишкребли – замели засіки від зерна. І все частіше погляди їх зустрічалися на грубі, де сховали дороге, ще дівочьке ма-

терине намисто.

—

А що, Андрію, прийдеться міняти? – наважилася першою Олександра

—

Так шкода, нехай би дівчина його носила, – обізвався батько Андрій. – Може, обійдемося?

—

Доварюю останні лушпайки. А що будемо робити потім? Люди їдуть у Росію, міняють одержу на хліб. Їдь і ти, може, встигнеш вернутися та порятуємо дітей наших.

...Провела з дітьми чоловіка до залізничної станції і побачила, що не лише він один сьогодні вирушив у невідому далеку дорогу. Кожен, захопившись за мішок зі скарбом (що найдорожче було в хаті), у якому лежала надія, якнайшвидше хотів добитися до тієї Росії, що приманювала хлібом – порятунком, і повернутися до голодних дітей.

Коли батька із іншими чоловіками проковтнув товарний вагон, поверталися пригнічені, заплакані, до хати:

—

Чи діждемося? Чи не вб'ють його бійці загороджувального загону, чи не пограбують, не обкрадуть по дорозі? Чи доб'ється до хліба? Чи повернеться живим?

Матір щодня гонили на роботу, вона через силу ішла, щоб одержати пайку і принести дітям. Сама ж ледь пересувала ногами.

–

Софійко, завтра підеш на поле зі мною. Боюся, що не донесу вам хліба, бо можу додому не дійти.

До обіду ледве доробили: кожен буряк, навіть і найменший, здавався непосильним тягарем. Аж ось ударили в рейку: «Обід» Знесилені, голодні, ледве тримаючись на ногах, рушили до підводи із бідоном, у якому була аж прозора якась юшка. Софійка посадила маму на купі бур'яну, а сама стала в чергу за «обідом» Люди позаду сердилися: «Чого береш на двох, а ми – жди!». Та вона стерпіла образи, взяла пайку і принесла матері: «Їжте, мамо, нам же до вечора треба доробити». Мати крізь сльози давилася юшкою, аби лише не хвилювати доньку. Щоб маму хоч якось потішити, після обіду дістала з-під рукава скибочку хліба:

–

Це Павликові, мамо, він зрадіє.

–

А ти ж, доню, що, сама хліба не їла? – кволо обізвалася Олександра.

–

Я юшку виїла всю, з мене досить, я вже немаленька, потерплю, – відповіла дочка. І як мрію, що носила останні тижні, повіла неньці: «А там і тато скоро приїде з хлібом. Кажуть, з Росії наші привозять отакенні-о хлібини!». І показала руками, який той хліб, що привезе батько... Мати лише гірко усміхнулася:

—

Якщо живим вернеться і привезе яку хлібину, то на скільки її вистачить?

Щодня, ідучи на поле і повертаючись із нього, мати з донькою наштовхувалися на мертвих. Вони лежали на вулицях, на греблі, на Великому шляху, у березі над ставком... Грабарі з похоронної команди не встигали їх збирати і відвозити на цвинтар, не встигали всіх вкидати у вириті могили.

Часом поряд із мертвими опинялися на грабарці ледь живі односельчани, які просили не забирати їх, бо вони ще живі!!! Та дядькиграбарі не слухали: «Нам однаково за тобою завтра їхати. То чого крутитися даром, заберемо тебе сьогодні, хіба тобі не однаково вже? Мертвий ти, опухлий, і єсть уже мертвий!» А баба Миниха так уже благала, опинившись на возі, що грабарі не видержали та зняли її з воза: «Дурна, що ти просишся, валяйся, завтра заберемо!». Прожила вона до глибокої старості і любила зі слізьми розказувати, як відпросилася від видимої смерті.

Дощ, як найнявся, щодень періщив і періщив по голодних людях і в полі, і в селі. Скрізь було холодно: і в балаганах, куди сходилися на обід, і надворі. Холод, сирість і безнадія дошкуляли змученим селянам. Вони падали: старі, молоді і зовсім юні.

Софійка дуже любила сусідську дівчину, старшу від неї на два роки, ходила до неї гуляти, любила слухати, як вона співає. І як же її вразила смерть подруги!

Вони поверталися з мамою з роботи і прямо на польовій стежці наштовхнулися на Галинку.

Дівчина лежала юна, красива, з широко відкритими очима. Здивування, страх, біль захолили в її зіницях.

Тієї ночі в хаті ніхто не заснув, бо Софійка горіла у гарячці, як у вогні, кликала мертву подругу, схоплювалася, бігла їй на допомогу, ділилася пайкою хліба з нею: «Візьми мій хліб, лише не помирай! Чуєш? Візьми!»

Тиждень прослабувала дівчина, а коли підвелася, то сказала матері, що більше в колгосп на поле не піде, бо не хоче померти, як подруга: «Піду на радгосп, на висадки. Мені тітка Кобчиха пообіцяла, що влаштує мене, бо там кухovarить. І ще наказувала взяти й Павла з собою, вона його прилаштує до якоїсь роботи. А там годують краще і більшу пайку дають».

* * *

Вибігли в густий молодий ранок, щоб удосвіта бути на місці. Добре, що вчасно встигли і бригадир поставив Софію на рядок висадків разом з усіма. «А ти будеш за водовоза», – наказав хлопцеві.

Невеликий на зріст Павлик уже зранку вів худесеньку, як драбина, конячину з малим візком, на якому була прилаштована бочечка з водою.

–

Води, кому води? – гукало хлоп'я до людей, які поралися на грядках із висадками.

–

Та хто ж питиме воду, коли від голоду кишки скрутилися? – озвався змарнілий, аж чорний, худий чоловік.

Увечері Софійка прошепотіла Павликові на вухо:

–

Лягай, де тобі покажуть спати, мене не жди, бо я побіжу додому.

–

Чого побіжиш, а мене покинеш тут? Я теж з тобою, – запхинькав той.

–

Не можна. Я швидко бігтиму, бо вже вечір. На ранок прибіжу. Жди! – суворо наказала братові.

Сама ж щодуху, як молодий вітер, гайнула полями на свій хутір. Уже добре смеркло, як, задихана, схвильована, задоволена собою забігла в хату. Зразу ж кинулася до батька, що останні дні не міг підвестися – опухли ноги.

–

Таточку, з'їжте, я хліба Вам принесла і мамі. Візьміть ось, їжте, підкріпіться хоч трохи.

–

І ти не боялася, доню, так пізно полями іти? А що було б, якби тебе перестрів хтось?

–

Хай спробував би мене догнати! Я прудко бігаю.

Щовечора летіла дівчинка додому, несучи батькам рятів-

ні скибочки чорного, як свята земля, хліба. І Господь милосердний змилювався над родиною. Поволі став ходити батько, знайшов підробіток у млині, приносив сяку-таку обметицю. А тоді вже й на воловні став доглядати худобу, трохи залишав обмішки і для себе в потайнику куфайки.

З початком зими, люди на бурякових полях вишукували з-під снігу цукрові буряки. Софійка з Павликом і матір'ю мало що знаходили, але раді були і двом-трьом бурячкам. Тоді мама розтоплювала в печі і пекла їх. Вони пахли на всю хату, але після солодкого наїдки хотілося хліба. Дівчина не витримувала і просила вкотре у матері вишиту сорочку, щоб її обміняти на хліб. Це єдина річ, яку мати зберегла, не дала батькові вивезти в Росію. Та доньці цього разу не відмовила: «Неси, дитино, може, добудеш хоч пригорщу борошна». Софійка бігла рідним хутором до дядька, батькового брата, він працював мельником у сільському млині. Думки лізли в голову ще швидше, аніж бігли її ноги:

—

Може, хоч висівок всиплють, а вони напечуть тоді млинців чи коржиків. І пахощі гулятимуть по хаті. І малий Павлик зрадіє, стане веселим, як колись було... Хоч би дядина і сьогодні були добрі...

Софійка заходить до дядькової хати, чемно вітається з дядиною, сідає на запрошення на лаві. І хоч їй страх як хочеться погуляти з Федькою та Михтодиком, та вона знає, за чим прийшла, отож їй не до пустошів.

–
Як там Павлик? Мама? Тато? Здорові?

–
Спасибі, здорові, – відповідає на запитання, як і належить

– А потім не втримавшись:

–
Дядинко, а я вам принесла гарну вишиту сорочку. Ось! –

випалює швидко і так само швидко розгортає вишиту мамину сорочку. Візьміть її собі, а мама її не носить вже.

Тітка не вперше чує Софійчину розповідь про сорочку, не вперше бачить її, зітхає співчутливо і мовчки виходить у сіни. А потім повертається і наказує:

–
Погуляй з братиками, а я скоро прийду. Не йди додому, жди мене, чуєш?

Через короткий час вона заходить із глибокою невеликою залізною мисочкою, у якій вщерть обметин. Дядина знає, що Софійка лише тоді прибігає, коли в хаті немає вже й пилинки, коли голод стає нестерпним. Та ще й батько Андрій, сусіди розказували, знову зліг, опух.

–
Ось біжи, доню, неси, нехай мати спече хоч якогось плящика. Рятуйте себе і батька.

Дівчинка дякує, бере рятівне борошно-обметицю і направляється до дверей, але її зупиняє строгий наказ:

–

Я кому сказала, забери сорочку! Ти вже виросла на півдівки, скоро на вулицю бігатимеш у цій вишиванці, а дядину не слухаєш! – сердилася тітка зовсім несердито, бо в очах її Софій

ка побачила ласкаві іскорки. Як і завжди.

–

Добра дядина! – думала по дорозі додому дівчинка.

Швидко добігла до хати, матері десь не було, і вона сама заходилася коло хліба. Замісила на воді, розпалила сухим бадиллям і соняшничинням у печі.

–

Що ти там робиш, дочко? – обізвався з печі батько.

–

У печі топлю. Хочу швидко спекти вам коржа, бо мами немає, а вам треба поїсти. І Павлик хоче коржа.

–

А в тебе ж вийде? Справишся сама?

–

Я вже немаленька, он і дядина мені сказали, що я вже півдівка. І скоро мамина вишита сорочка буде на мене якраз. Тітка й на цей раз не захотіла взяти сорочку, сказала, що я велика і скоро носитиму її сама.

Батько дивився на свою донечку і милувався нею: «Розумниця росте, ще й добра серцем і душею», – подумав.

Мати Олександра прийшла, стомлена сіла на широку лаву, важко переводячи дух:

–

Що ти, доню, робиш? У печі затопила, то молодець. Ось перепочину, замішу коржа та спечемо на вечерю.

–

Мамо, я вже печу, якраз поставила на деко, – обізвалася Софійка, соваючи коцюбою у печі і раптом скрикнула: «Ой!» Кинулися обидві до печі: на черінь вилився з дека такий жданий хліб, розтікся і шипів на вуглинах сердито.

Софійка залилася слізьми: «Що я наробила, хотіла як краще, вас порадувати і батька нагодувати, і братика.

–

Не плач, доню. – обізвався батько. –

Зішкребемо, як спечеться, та й поїмо, який удасться. Ти ж старалася.

Спікся плящик на черені, мама діставала з печі по шматочку, ділила дітям і Андрієві. Софійка слізьми поливала чорний від попелу матержаник і не знала, куди очі подіти від сорому.

*

* *

Голод повільно-повільно відходив із села, клацаючи своїми страшними зубами. Хто залишився живий, виходив-виповзав на ряст: діти накидалися на калачики на подвір'ї, обліплювали, як пташки, дерева, обдираючи глей, який був аж солодким. Сама природа допомагала кволим дітям рятуватися.

–

Не дуже наїдайтесь того добра, діти! – просила мати. – Аби не зашкодило вам.

–

Господи милосердний, не дай загинути нам, поверни до життя, – молилися ті, хто не впав під смертельною косою голоду.

Схудлі, бліді діти тепер ходили до школи, у якій давали посьорбати юшку, аж прозору. Веселощів, як перше, бувало, між дітьми, не чути. Ані пустощів дзвінких, бо хлопчики і дівчатка подорослішали за цей страшний час: їхні душі облягав страх, аби не повернувся знову голод у їхні хати. Діти по-старечому обговорювали те, що чули в родині:

–

Чи це справді кінець голоду? Чи є надія на сівбу? Чи вродить? Чи будемо на осінь з хлібом? Не приведи, Боже, страхіття таке пережити знову!

Ходила і Софійка разом зі своїми ровесниками до школи. Вчилася сумлінно, і за це її хвалили учителі. Закінчувала цього року семирічку, і перед нею постало питання: куди йти після школи? Залишатися в селі? Скніти на ланці, як мама, чи гібіти на фермі, як батько?

Уже був початок літа, надворі таке розливалось тепло, сонце гралося з листочками у їхньому вишнику, співали, не втихаючи, пташки. Дівчинка рвала вишні, раз по раз смакуючи ними і щось собі мріяла:

А гарний Терещенків старший син! Усі дівчата зі школи на нього задивляються. А він однак до них на хутір приходить, кличе на човні покататися. Софійка так і не може збагнути, чи він із-за подруги їх обох на човен запрошує? Чи, може, через неї? І засоромилася своїх думок, бо хто ж із сільських дівчат не мріє про нього, такого красеня. І вчиться найкраще за всіх, і не дере носа, хоча батько – директор школи, а мама – учителька. У школі старшокласниці особливо та й, ніде правди діти, всі школярі були закохані в учителя Федося Петровича: зачаровані його глибокими знаннями з математики, фізики, слухали-вбирали в себе таємниці точних наук, старалися в усьому бути на нього схожими: він шанобливо і з любов'ю ставився до учнів, поважав їхню особисту думку, ніколи не нав'язував свою. Міг говорити із відмінниками і зі слабшими школярами з рівною повагою і розумінням. І такими ж добрими, чуйними, розумними були і його сини Борис і Юрій. Вони не хизувалися своїм походженням з інтелігентної родини, не гордилися глибокими знаннями, а були хорошими друзями сільським своїм одноліткам.

З хлопцями Терещенків цікаво завжди: вони і змія уміли зробити і запустити під захоплені вигуки дітвори, і човен обладнати, і запросити поплавати в ньому по ставку. Раділи дівчата-хуторяночки, Соня і Дуня, коли Борис особисто їм пропонував покататися на човні. Обидві подруги тоді світилися і сяяли від щастя: Софійка думала, що це заради неї

він пригнав човна аж під хутір на ставок, а Євдокія думала так само. І обидві були щасливі, а надто тоді, коли він брав з собою гітару. Тоді ласкаві хвилі річки раділи, гралися-переливалися кольорами веселки, тихенько гойдали човен, і слухали гітару і чудовий спів юнака.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.